

Når samvær ikke er til barnets beste – samvær etter barneloven i saker med påstander om vold

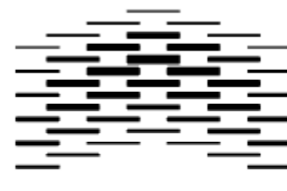
Bachelor i barnevern, våren 2017

Eksamenskode: BVUH3900

Kandidatnummer: 117

Antall ord: 9663

Høgskolen i Oslo og Akershus
Fakultet for samfunnsvitenskap



HØGSKOLEN I OSLO
OG AKERSHUS

Innholdsfortegnelse

1.0 Innledning	2
1.1 Presentasjon av problemstilling og oppgavens aktualitet	3
1.2 Avgrensning	4
1.3 Oppgavens disposisjon.....	5
2.0 Det prinsipielle og rettslige grunnlaget for samvær.....	6
2.1 Nektelse av samvær.....	6
2.2 Barnets beste og det biologiske prinsipp.....	7
3.0 Barns medvirkning ved beslutning om samvær.....	9
3.1 Høring av barn i domstolen.....	9
3.2 Barnets mening om samvær	10
3.3 Grunnlag for å vurdere barnets mening.....	11
3.4 Når barnet blir utsatt for negativ påvirkning.....	12
4.0 Samvær – til barnets beste?.....	14
4.1 Vurderingen av samvær i saker med påstander om vold	14
4.2 Påtvunget samvær	15
4.3.1 Utvikling av traumer som konsekvens av vold	18
4.3.1.2 Vektlegging av voldserfaringer ved vurdering av samvær.....	18
4.3.2 Barns relasjonsskader etter voldserfaringer	20
4.3.2.1 Hvordan påvirker samvær tilknytningskvaliteten?.....	21
5.0 Avsluttende kommentarer	24
Litteraturliste.....	26
Vedlegg 1: Selvvalgt pensum – 3.4 Verksted for fordypning	29
Vedlegg 2: Selvvalgt pensum – 3.5 Bacheloroppgaven	30

1.0 Innledning

Foreldres samlivsbrudd er et fenomen som berører stadig flere barn. Selv om de fleste foreldre som skiller lag, blir enige om bosted og samvær, er det likevel en økende andel foreldre som ikke blir enige, og som må gå rettens vei for å få fastsatt en avtale (Skjørten 2016b:108). I disse sakene er det ofte store konflikter mellom foreldrene og underliggende problematikk som vold, seksuelle overgrep, rus eller psykiske lidelser (Thorkildsen 2015:192). Når foreldrenes konflikt har en slik varighet og intensitet at den går ut over deres omsorgsevne, kan det føre til at barnets helse og utvikling blir skadet. En konflikt som i utgangspunktet er en tvist mellom foreldrene som løses etter lov av 8 april 1981 nr. 7 om barn og foreldre, barnelovens (bl.) regler, vil i tilfeller hvor den går utover foreldrenes omsorgsevne, kunne føre til at barnet får behov for bistand fra barneverntjenesten (BLD 2013:10). I slike tilfeller må barnevernet undersøke barnets omsorgssituasjon og vurdere om det er behov for tiltak. Barnevernet har ikke myndighet til å fastsette eller stoppe samvær etter barneloven, men har likevel mulighet til å gi råd til foreldrene om å stanse samvær eller vitne. På tross for den manglende myndigheten er det likevel viktig at ansatte i barneverntjenesten har kjennskap til vurderinger som gjøres rundt samvær i situasjoner hvor barn blir utsatt for vold under samvær.

I avgjørelsen om samvær etter barneloven skal det legges vekt på hva som er best for det enkelte barnet. Spørsmål rundt barnets beste og opprettholdelsen av kontakt er til tider svært komplekse og kompliserte. God kontakt med begge foreldre anses i utgangspunktet som barnets beste, og det skal mye til før en forelder nektes samvær, selv der det forekommer påstander om vold (Skjørten 2016b:108). Gjennom flere høyesterettsavgjørelser har det i de senere årene blitt påpekt at kontakten med biologisk opphav er av egenverdi for barn og barns utvikling. Barnets beste har derfor ofte blitt fortolket som best mulig kontakt med begge foreldre (Koch og Walstad 2005:31). Men vil det alltid være slik? Er samvær alltid representerende for noe godt og givende for et barn? I denne bachelorbesvarelsen ønsker jeg å se på hvilke vurderinger som gjøres i situasjoner hvor man vurderer å stanse samvær, og i hvilke situasjoner samvær ikke er til det beste for barnet. I oppgaven stilles det derfor spørsmål om samvær kan være mer skadelig enn givende i visse situasjoner.

1.1 Presentasjon av problemstilling og oppgavens aktualitet

Mitt utgangspunkt for dette temaet har vært inspirert av Kristin Skjørten sin gjennomgang av lagmannsrettsdommer fra 1998 til 2012. Gjennomgangen har vist at anklager om vold og seksuelle overgrep i økende grad har blitt tillagt vekt i løpet av den 15 års lange tidsperioden, men at påstandene om vold likevel bare ble vektlagt i halvparten av sakene hvor det forelå slike påstander (Skjørten 2016a:430). Det vil dermed si at barn kan bli tvunget til samvær med potensielt voldelige foreldre, fordi retten ikke legger til grunn de påstander som fremkommer. Dette til tross for barnelovens forarbeider¹ som fremhever at hensynet til barnet bør ha forrang i tvilssituasjoner ettersom skadevirkningene av en feilvurdering er enda større enn skadevirkningene av beskyldninger og uberettiget stans i samvær. På bakgrunn av dette har jeg utarbeidet problemstillingen:

Hvilke momenter kan legges til grunn i vurderingen av samvær, der det forekommer påstander om vold fra samværsforelderen?

Problemstillingen etterspør kunnskap som jeg oppfatter som viktig å ha med seg når en som ansatt i barneverntjenesten, skal jobbe med saker hvor bekymringen er knyttet til at barnet utsettes for vold under samvær. Foreldretvister er i utgangspunktet et privatrettslige anliggende som reguleres av barneloven, men vil i tilfeller hvor selve konflikten har en slik varighet og intensitet at den i seg selv utgjør omsorgssvikt for barnet, kunne komme i inn under lov av 17 juli 1992 nr. 100 om barneverntjenester, barnevernlovens (bvl.) regler.

Det at sakene ligger i skjæringspunktet mellom barnevernloven og barneloven, kan gjøre barnevernspedagoger usikre på hvordan man skal håndtere sakene, og kan i verste fall føre til at man vegrer seg mot å involvere seg (Jevne og Ulvik 2012:21). I følge veilederen «forholdet mellom barnevernloven og barneloven» (BLD 2013:24) har likevel barneverntjenesten en rett og en plikt til å foreta en undersøkelse når en melding gir rimelig grunn til å anta at barnet har behov for tiltak jf. bvl § 4-3. Man kan altså ikke avstå fra å undersøke fordi foreldrene har en pågående samværskonflikt. Barneverntjenesten bør i kraft av sin barnefaglige kompetanse veilede foreldrene om hvordan konflikten mellom dem kan få negative følger for barnet og vurdere ulike former for hjelpetiltak jf. bvl § 4-4. De kan blant annet tilby tilsyn for å observere

¹ Ot.prp.nr.103 2004-2005 s.29

og bekrefte at barnet har det bra under samvær, eller henvise til et familievernkontor for råd og veiledning om foreldresamarbeid. Dersom undersøkelsen konkluderer med at forholdene i hjemmet er gode, men at det er mangler hos samværsforelderen, kan barneverntjenesten også informere og veilede bostedsforeldrene om muligheten til å bringe inn saken for domstolen. Det er viktig at barneverntjenesten da gir en faglig underbygget anbefaling om at samvær inntil videre bør stanses eller endres (BLD 2013:27). Domstolen har i dag også mulighet til å pålegge barneverntjenesten å gjennomføre et beskyttet tilsyn der det er mistanke om vold, men hvor man likevel anser at det er til det beste for barnet å ha samvær. På bakgrunn av dette ser jeg det som viktig at ansatte i barneverntjenesten har kunnskap om vurderinger knyttet til samvær i tilfeller hvor samvær ikke nødvendigvis er til det beste for barnet.

Foreldretvister er i tillegg et økende fenomen. Andelen barnefordelingssaker for domstolen har økt med 20 prosent siden 2008 (Stang 2014:401). Kari Sjøhelle Jevne og Oddbjørg Ulvik (2012:20) viser til at det finnes lite kunnskap om barnevernets rolle i foreldrekonfliktsaker, til tross for at majoriteten av de barna som er i kontakt med barnevernet har foreldre som ikke bor sammen. Manglende kunnskap om barnevern og foreldrekonflikter kan ha sammenheng med at foreldrekonflikter vanligvis ikke er ansett som barnevernets ansvar. Likevel understreker barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementets veileder om barnevernets rolle ved mistanke om overgrep under samvær (BLD 2006:6), at bekymring for et barns livssituasjon må tas like alvorlig der foreldrene er i konflikt med hverandre, som der hvor barnets foreldre ikke er i en slik konflikt.

1.2 Avgrensning

Gjennom min belysning av problemstillingen er det gjort visse avgrensninger. Jeg har valgt å fokusere på de beslutninger om samvær etter barneloven, vel vitende om at også samværs spørsmålet er relevant i saker om omsorgsovertakelser etter barnevernloven. Til tross for to ulike lovverk, vil noen av foreldretvistene ligge i skjæringspunktet mellom barnevernloven og barneloven ved at bekymringen dreier seg om hvordan barnet har det hos samværsforelderen.

Innenfor voldsbegrepet vil fokuset ligge på barn som vitner til vold og barn som er direkte utsatt for vold. I litteraturen blir det ofte skilt mellom disse to typene, men siden nyere forskning viser at barn som er vitne til vold tar like stor skade, som de som opplever det direkte, vil jeg ikke skille mellom disse gruppene videre i oppgaven (BLD 2008:12, Isdal 2000:156, Koch og

Walstad 2005:162). Jeg har forholdt meg til Isdal sin definisjon av voldsbegrepene. Isdal (2000:36) definerer vold som «enhver handling rettet mot en annen person som gjennom at denne handlingen skader, smerter, skremmer eller krenker, får denne personen til å gjøre noe mot sin vilje eller slutte å gjøre noe den vil». Når jeg henviser til barn i oppgaven tar jeg utgangspunkt i FNs konvensjon om barnets rettigheter av 1989 sin definisjon av barn, som definerer barn som ethvert menneske under 18 år, jf. art. 1.

For å skrive en bacheloroppgave med fokus på samværsproblematikk har jeg gjennomført et litteraturstudium. Det vil si at jeg har utforsket problemstillingen ved å hente inn eksisterende teori og forskning på feltet. Jeg har gått gjennom både kvalitative og kvantitative data, som har bidratt med ulik kunnskap på feltet. Kvalitative orienterte metoder tar sikte på å fange opp meninger og opplevelser som ikke lar seg tallfeste og måle, mens faglitteratur basert på kvantitativ metode gir data i form av målbare enheter som preges av årsakssammenhenger og forklaringer (Dalland 2012:112). For å finne frem til litteratur har jeg brukt Orias søketjenester. Jeg har brukt søkeordene «vold», «samvær» og «nektelse av samvær». Jeg har i tillegg anvendt litteratur og forskning fra pensum knyttet til vold, overgrep og utviklingspsykologi. Problemstillingen vil bli belyst gjennom teori om traumer, tilknytning og relasjonsskader.

1.3 Oppgavens disposisjon

I denne oppgaven har jeg valgt å diskutere underveis i de ulike delene. I del 2 av oppgaven vil det bli redegjort for det rettslige og prinsipielle grunnlaget for samvær mellom barn og foreldre. Jeg vil her legge frem aktuelle lover ved avgjørelser om samvær, før jeg har fokus på det biologiske prinsipp og prinsippet om barnets beste. I del 3 vil oppgaven ta for seg barnets stemme ved samværsspørsmålet. Hvordan påvirker den samværsbeslutningen og hvor mye vekt burde man ilegge barnets mening er spørsmål som her vil gjøre seg gjeldene. Dette temaet omhandler i stor grad prinsipielle og rettslige rammer, men fremheves i en egen del for best mulig synliggjøre noe av barnets perspektiver ved kompliserte samværsspørsmål. Siste del av besvarelsen, del 4, vil være oppgavens hovedtyngde. Her vil fokuset ligge på de skader vold i nære relasjoner medfører og se disse opp mot samværsspørsmålet. Dette gjøres for å synliggjøre at samvær ikke alltid medbringer et gode for barnet, og at denne kunnskapen må veies opp mot gevinstene ved et eventuelt samvær. Avslutningsvis ønsker jeg å legge til noen avsluttende kommentarer rundt forholdet mellom barneloven og barnevernloven.

2.0 Det prinsipielle og rettslige grunnlaget for samvær

Samvær mellom barn og foreldre er ikke bare et spørsmål om vurderinger, holdninger og synspunkter fra de involverte partenes side, men er også regulert av samfunnet gjennom lovverk (Koch og Walstad 2005:26). Samværsrett er betegnelsen på den gjensidige retten til samvær mellom et barn og den eller de foreldrene barnet ikke bor sammen med (Collin-Hansen 2013:180). FNs barnekonvensjon bygger på det syn at samvær mellom barn og foreldre som utgangspunkt er viktig og verdifullt for et barn. Konvensjonen pålegger statene plikt til å respektere den rett et barn som er atskilt fra en eller begge foreldrene, har til å opprettholde personlige forbindelser og direkte kontakt med begge foreldrene regelmessig, med mindre dette er i strid med barnets beste jf. BK art. 9 nr. 3. Barnelovens regler om samværsrett bygger på samme syn. Loven fastslår at foreldre og barn har en gjensidig rett til samvær med hverandre jf. bl. §§ 42 og 43. Det følger av bl. § 42 første punktum, at barnet har rett til samvær med begge sine foreldre, selv der de lever hver for seg. Når barnet har fast bosted hos den ene forelderen, har barnet følgelig rett til samvær med forelderen det ikke bor fast hos. Foreldre har gjensidig ansvar for at samværsretten blir oppfylt og barnet har krav på omsorg og omtanke fra den som til enhver tid er sammen med det. I tilfeller hvor barnets behov taler for det, kan domstolen pålegge samvær under tilsyn jf. bl. § 43 a.

2.1 Nektelse av samvær

Regelen om samvær har vært endret flere ganger, hvor målsettingen har vært å øke barnets rett til samvær med begge foreldrene (Collin-Hansen 2013:180). Domstolen har samtidig påpekt at det i praksis har blitt tatt for lite hensyn til at samvær kan være til belastning for et barn som enten selv har vært utsatt for vold eller har vært vitne til vold². Lovforslaget var bygget på forskning som viste at domstolene syntes å være mer opptatt av likebehandling mellom foreldrene enn av hensynet til barnet. Etter en tilføyelse i bl. § 43 første ledd må retten, hvis samværet ikke vil være til det beste for barnet, avgjøre at det ikke skal være samværsrett. Denne bestemmelsen ble vedtatt på bakgrunn av et økt fokus på barnefamilier med voldsproblematikk (Bendiksen og Haugli 2015:140). Av forarbeidene fremgår det at tilføyelsen særlig tar sikte på situasjoner hvor barnet har vært direkte utsatt eller vitne til vold og at det skal legges større vekt på barnets syn, slik at et barn som ikke ønsker samvær, ikke skal tvinges til det (Collin-Hansen 2013:181).

² Ot.prp. nr 103 2004-2005 s. 21-36

Det skal altså fastsettes samvær med mindre det foreligger forhold som innebærer at det ikke er til barnets beste. Likevel er terskelen for å nekte samvær høy, ved at det skal «tungtveiende grunner» til. Stang (2013:667) hevder at det rettslig sett ikke er nødvendig å bringe faktum helt på det rene for å kunne fastslå at det ikke skal være samvær, det skal ikke stilles strafferettslig beviskrav utover enhver rimelig tvil. Det kreves heller ikke at vold eller overgrep fremstår som mer enn 50 prosent sannsynlig³. Høyesterett har fastslått at det overhode ikke skal tas noen risiko. I det ligger det at samvær kan nektes i alle tilfelles der retten kommer til at det foreligger en risiko for at barnet kan bli utsatt for vold. I en tvilssituasjon bør hensynet til barnet ha forrang. Skadevirkningene av en feilvurdering som medfører at barnet utsettes for nye overgrep er enda større enn skadevirkningene av belastende beskyldninger om overgrep eller vold og uberettiget stans i samvær (Stang 2014:408). Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet har erkjent at terskelen for å nekte samvær har vært for høy, og hevder at samværsnekt bør benyttes i større grad enn tidligere (Bendiksen og Haugli 2015:142).

2.2 Barnets beste og det biologiske prinsipp

I avgjørelser som blir tatt med hensyn til hvordan samvær skal utformes, er det to prinsipper som er styrende etter dagens lovverk, nemlig «barnets beste» og «det biologiske prinsipp». Prinsippene viser seg i barnelovens paragrafer og forarbeider, samt andre lover og konvensjoner. De er retningsstyrende og legger frem viktige behov man ønsker og skal ivareta når man tar avgjørelser på vegne av barnet og familien.

«Barnets beste» står som et overordnet prinsipp og en ubestridt verdi innenfor norsk lovgivning, der det skal tas beslutninger som vedrører barn (Bendiksen og Haugli 2015:108). Av bl. § 48 første ledd fremgår det at avgjørelser om foreldreansvar, hvor barnet skal bo og samvær, først og fremst skal rette seg etter det som er best for barnet. Prinsippet viser seg også i lov av 17 mai 1814, Kongerikes Norges Grunnlov, grunnloven § 104 annet ledd, hvor det står «ved handlinger og avgjørelser som berører barn, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn» og i FNs barnekonvensjon artikkel 3, som slår fast at barnets beste skal være et grunnleggende hensyn ved alle handlinger som berører barn. Det følger av barneloven at avgjørelser «først og fremst» skal rette seg etter hva som er best for barn. Dette innebærer at også andre hensyn kan være relevante, men bare underordnede (Bendiksen og Haugli 2015:109). Ved vurderingen av hva som anses å

³ Ot.prp.nr 103 2004-2005 s. 56

være det beste for barna, fremgår det ikke direkte av loven hvilke momenter som skal tillegges vekt. Loven angir likevel visse retningslinjer for hva som skal inngå i vurderingen (Bendiksen og Haugli 2015:110). Utgangspunktet er at det skal skje en åpen og konkret helhetsvurdering av hvor barnet vil få det best. I en slik vurdering vil hele virkeligheten omkring barnet være rettslig relevant. Det er direkte uttrykt i loven at retten ved fastsettelse av samværets omfang må ta hensyn til at barnet ikke må bli utsatt for vold eller på annen måte bli behandlet slik at den fysiske eller psykiske helsen blir utsatt for skade eller fare jf. bl. § 48 første og andre ledd.

Det biologiske prinsipp er et annet hovedprinsipp som står sterkt i barneloven (Breivik og Mevik 2012:121). Prinsippet vektlegger betydningen av å vokse opp og ha kontakt med begge sine biologiske foreldre. Som et utgangspunkt er det til barnets beste å ha kjennskap og kontakt med foreldrene den ikke bor sammen med. Som jeg har vært inne på er utgangspunktet for samvær at dette skal fastsettes med mindre det foreligger forhold som innebærer at det ikke er til barnets beste. Høyesterett har slått fast at det skal særdeles sterke grunner til for å nekte en biologisk forelder å ha samvær med sitt barn, selv der han eller hun har utøvd vold (Breivik og Mevik 2012:121). I en lagmannsrettsavgjørelse⁴ bemerket retten følgende om det biologiske prinsipp: «barnets behov for kjennskap til og kontakt med sitt biologiske opphav vurderes i rettspraksis som et så sterkt argument under barnets beste vurderingen, at det skal mye til før samvær nektes helt».

Betydningen av det biologiske prinsipp viser seg i FNs barnekonvensjon. I artikkel 7 står det at barn har rett til å kjenne sine foreldre og få omsorg av dem så langt det er mulig, og artikkel 9 sikrer barn mot å bli skilt fra sine foreldre mot sin vilje. Den europeiske menneskerettskonvensjonen av 4. november 1950 (EMK) artikkel 8, sikrer enhver rett til, og respekt for sitt familieliv og privatliv. Selv om betydningen av å få leve med sin biologiske familie kommer tydelig frem ved flere anledninger, går ikke dette prinsippet foran prinsippet om barnets beste. Artikkel 9 i barnekonvensjonen åpner for adskillelse fra foreldre der det er til barnets beste, og EMK art. 8 åpner for inngrep i familielivet der det blant annet er i samsvar med loven, og for å beskytte helse og moral, friheter og rettigheter.

⁴ LH-2007-031595

3.0 Barns medvirkning ved beslutning om samvær

Barneloven §31 regulerer barns rett til å være med på avgjørelser om forhold som vedrører dem, og retten til å uttale seg om disse. Deres mening skal tillegges vekt etter alder og modenhet. I 2004 skjedde det en lovendring som gjorde at barn fra de er syv år gamle har en rett til å uttale seg. Det ble samtidig påpekt av forarbeidene at aldersgrensen ikke skal være til hinder for at også yngre barn kan ha rett til å uttale seg (Skjørten 2016a:425). Formuleringene i barneloven er i samsvar med barnekonvensjonens artikkel 12, om barnets rett til å gi uttrykk for sin mening. Grunnloven §104, første ledd, nevner også barns rett til å bli hørt. Her heter det at «barn har rett til å bli hørt i spørsmål som gjelder dem selv, og deres mening skal tillegges vekt i overenstemmelse med deres alder og utvikling». Det at barn har en lovbestemt rett til å bli hørt, hører sammen med at mange barn ønsker å holde seg orientert om hva som skjer rundt dem og at mange ønsker å dele sin mening. Det å få informasjon og forklaringen, samt delta med egne meninger øker barnets opplevelse av kontroll, mestring og egenverdi (Koch og Walstad 2005:39). I proposisjonen⁵ som ble lagt frem for Stortinget i 2013 om endring av barneloven ble det hevdet at dersom et barn ikke er hørt i en sak hvor barnet skulle vært hørt, er det en saksbehandlingsfeil som kan føre til opphevelse av den rettslige avgjørelsen.

3.1 Høring av barn i domstolen

Forskning viser at barn ikke alltid blir hørt i spørsmål om samvær, til tross for at det har skjedd en positiv utvikling de siste årene. Barn under sju år er den gruppen som blir minst lyttet til (Skjørten 2010:92). Funnene til Skjørten (2010) viser at kun en fjerdedel av barna i hennes datagrunnlag på 163 lagmannsrettsdommer ble hørt i saker som omhandlet samvær. Dette gjaldt også i saker der domstolen la til grunn at det hadde forekommet vold i familien. Thorkildsen (2015:196) viser til flere eksempler fra domstolsavgjørelser hvor domstolens vurderinger illustrerer noen av Skjørtens funn. Avgjørelsene viser at barn ikke alltid høres, at vold ikke nødvendigvis utelukker samvær, selv der barnet har sterk frykt og det er grunn til å tro at barnet har alvorlige traumer som følge av volden, og at de yngste barna sjelden blir hørt. Avgjørelsene viser videre at domstolen også i de alvorlige sakene kan legge til grunn at samvær vil bidra til å etablere et nytt og «normalisert» forhold mellom voldelige foreldre og deres barn, i stedet for å

⁵ Prop. 85 L 2012-2013 s. 35

konkludere med det motsatte, at nettopp på grunn av voldens særlige konsekvenser for barn og faren for ny vold, bør man være ekstra tilbakeholden med samvær, også med tilsyn. Materialet til Stang (2014:408) som omhandlet barneverntjenestens håndtering av meldinger om vold eller seksuelle overgrep under utøvelsen av samvær etter barneloven, viser til at saksbehandlere i barneverntjenesten hevder at barnets stemme har blitt svakere. Dette kommer til uttrykk gjennom liten vektlegging av barnets egne uttalelser om vold i den risikovurderingen domstolen skal foreta seg når de vurderer hvorvidt det skal tilkjennes samvær, om det skal pålegges tilsyn, eller hvor barnet skal bo fast. Tilsvarende funn har også Breivik og Mevik (2012:150) gjort.

3.2 Barnets mening om samvær

Forskning om barns tilpasning viser at det ikke er mulig å fastslå at en samværsordning er bedre enn en annen. Tvert imot vises det til at det er kvaliteten på kontakten som er avgjørende for barns tilpasning (Skjørten 2010:105). Barn kan ha ulike behov, og for å finne frem til den beste samværsavtalen er det viktig med innsikt i barnets liv, gjerne gjennom direkte fortellinger fra barnet. Skjørten hevder at barn både ønsker å bli informert og få mulighet til å uttrykke sine meninger i spørsmål om samvær. I hennes analyse av lagmannsrettsdommer fra 2006 til 2007 fant hun at barn som ønsket samvær, ofte hadde meninger om hvordan samværet burde organiseres. I saker der barn ikke ønsket samvær, fant hun at domstolen sto ovenfor vanskelige avveininger, og at barnets alder og modenhet så ut til å bli lagt stor vekt på i rettens vurderinger. Jo eldre barna er, jo mer problematisk blir det å fremtvinge samvær mot barnets vilje. Dette mønstret var det motsatte av det Karin Röbbäck som undersøkte 107 lagmannsrettsdommer fra 2001 i Gøteborg, fant (Röbbäck 2010:133). Hun så at barnets mening, uansett alder og/eller modenhet, ikke hadde fått noe avgjørende innvirkning på beslutningen i noen av sakene. Forskning er derfor ikke entydig på hvordan barnets ønsker vektlegges i domstolen.

Det er lite forsket på barns opplevelse av samværsordninger som er fastsatt på tvers av hvordan de ønsker det. Et unntak er studiet til Rød, Ekeland og Thuen (2008:560), hvor 18 barn ble intervjuet om sine erfaringer om tiden før, rundt og etter egen barnefordelingssak. Barnas beskrivelser domineres av sterke følelsesmessige reaksjoner på det de opplevde som krenkelser fra både foreldre og domstolen. Flere av barna beskrev hvor urettferdig de hadde opplevd domstolens avgjørelser. De fortalte om følelser rundt det å bli oversett og ikke lyttet til, i en sak der de selv var hovedperson.

3.3 Grunnlag for å vurdere barnets mening

De fleste foreldre i vår kultur mener at barn, etter hvert som de blir eldre, bør tas med på beslutninger som berører dem. Dette er også i tråd med lovgivningen. Når foreldre er uenige om hva som er best for barnet i samværsspørsmålet, ser det ut til at det ofte blir vanskelig å la barnet ta del i avgjørelsen (Koch og Walstad 2005:38). Et viktig argument mot å høre barn er at de slipper å ta stilling for og imot en av de voksne parts synspunkter, og at høringen kan påføre barnet ekstra belastninger ved å måtte velge mellom foreldrene (Skjørten 2010:95). Det kan i tillegg oppstå konflikter mellom de voksne, særlig når den ene av dem er uenige i barnets syn. På den andre siden kan barnet i en slik situasjon føle at ingen bryr seg om hva det mener. Barnet er tross alt ekspert på sin egen situasjon, og voksne har ikke alltid barnets beste for øye når de skal ta avgjørelser som berører dem (Skjørten 2010:95).

Som hovedregel bør barnets uttrykte mening tas hensyn til så langt det er mulig. For å kunne vurdere hvor stor vekt en skal tillegge barns mening i samværssaker, må en vurdere hvilket grunnlag barnet har for å kunne ha en egen mening. Dette grunnlaget kan vurderes ut fra alder og modenhet og hva slags informasjon barnet har fått. Barnets alder og utvikling er ofte en begrensning, fordi barns kognitive kapasitet ikke tilsvarer voksnes. Barn har blant annet ikke nok erfaring til å kunne vurdere konsekvenser av egne ønsker. Tar man utgangspunkt i Jean Piaget sin teori om barns kognitive utvikling, ser man at barn i alderen 7-12 år, som er da en ifølge lovforarbeidene skal tillegge barnets mening stor vekt, er i det konkretoperasjonelle stadiet, som gjør at de er i stand til å tenke mer logisk og samtidig sette seg inn i andres perspektiver (Hundeide og Gulbransen 2006:215). Dette vil støtte opp om lovens grense for når en skal tillegge barnets mening større vekt.

Andre grunnlag for å vurdere barnets mening er om utsagn og atferd er i samsvar med hverandre og om barnets syn har holdt seg relativt stabilt over tid (Koch og Walstad 2005:40). Dersom barnets væremåte reflekteres over i barnets atferd kan en si at barnets syn er godt integrert i forståelse av situasjonen. Barnet har på den andre siden et annet tidsperspektiv enn voksne, og kan derfor mene en ting nå, og noe annet om en time. Man kan derfor si at barns mening må tas alvorlig når de har et godt språk- og begrepsapparat, deres mening er stabil over tid, de har fått informasjon og det er samsvar mellom utsagt og atferd (Koch og Walstad 2005:44).

3.4 Når barnet blir utsatt for negativ påvirkning

Man kan spørre seg om barnets mening alltid vil være nettopp barnets mening, eller om påvirkning utenifra kan bidra til endringer i hvordan barnet tenker. I vurderingen av barnets ønske, er det derfor viktig å ta hensyn til at barns mening ikke bare er direkte, men også indirekte påvirket av nære omsorgspersoner. Barns meninger vil alltid være påvirket av nære voksnes fortolkninger og forklaringer, ettersom det er gjennom samspill med dem at deres meninger dannes (Koch og Walstad 2005:43). Likevel vil barnet oppfatte dette som sin egen mening, da de ikke uten videre kan se hvordan foreldrenes meninger preger dem (Koch og Walstad 2005:43). Barns rett til å bli hørt har blitt møtt med kritikk, nettopp fordi barn er sårbare for press, og dermed ikke står fritt til å komme med egne synspunkter (Skjørten 2010:101).

Röbäck (2010: 136) peker på at synet på barn som lettpåvirkelige, vanskelige og upålitelige intervjuobjekter som kan presses av voksne til å si ting, er en hindring for å lytte til barn. I følge den svenske barneombudsmannen (2002) understreker FNs barnekomite at domstolen ikke skal tillegge påvirkningsgraden noen betydning i vurderingen av barnets mening, siden barnets redsel og motstand mot å treffe den andre av foreldrene i disse tilfellene er ytterst virkelig for barnet. I gjennomgangen av lagmannsretter fra Sverige, fant Röbäck likevel at retten ofte gjorde vurderinger om riktigheten av barns uttalte vilje. I flere dommer var det uenigheter knyttet til hvilken tiltro man kunne ha til barnets uttale mening, og hva som var barnets «egentlige» vilje. De drøftet også muligheten for at barnets uttalelser var en følge av morens påvirkning.

Når barnet gir uttrykk for ønsker rundt samvær, kan det i noen tilfeller foreligge indikasjoner på at barnets mening er basert på påvirkning og manipulering av en av foreldrene (Koch og Walstad 2005:45). I tilfeller hvor det er store konflikter mellom foreldrene kan barn føle seg fanget og dermed prøve å løse situasjonene ved å ha best mulig forhold til begge foreldrene. Dette kan være en vanskelig balansegang, hvor lojalitet til den ene forelderen oppleves som illojalitet ovenfor den andre. Barn kan da prøve å løse situasjonene ved å bygge allianse med den ene forelderen, mot den andre (Skjørten 2010:102). I disse tilfellene kan det være foreldrenes konflikt og manipulering som ligger til grunn for at barnet ikke ønsker samvær.

På den andre siden kan barns uttrykte ønske komme etter en målrettet og intens påvirkning fra foreldrene. Barnet påvirkes og manipuleres i den hensikt å få det til å innta en bestemt holdning. Dette kan skje gjennom lovnader og goder, eller gjennom å gi barnet feilinformasjon. Det kan også være at barnet trues med sanksjoner dersom det forteller noe. Manipulatoren skaper dermed et kunstig positivt samspill mellom seg selv og barnet (Breivik og Mevik 2012:89). Effekten av slike påvirkningsmetoder ovenfor barn som er praktisk og følelsesmessig avhengig av den voksne, kan være en overdreven tilpasning til den voksnes syn og en integrering av den voksnes synspunkter i egne holdninger og meninger (Koch og Walstad 2005:48).

Koch og Walstad (2005:48) beskriver to typer risiko ved å ta hensyn til det barnet sier der relasjonen mellom barnet og omsorgsbasen er preget av antatt manipulering. For det første kan barnets uttrykte vilje ignoreres fordi en tenker seg at den i realiteten er en refleksjon av omsorgsbasens manipulering. En står da i fare for å presse barnet til mer samvær enn ønskelig og kan dermed sette barnet i en vedvarende stresstilstand. På den andre siden kan man ta hensyn til barnets uttrykte ønske og redusere eller avvikle samværet, men en står da i fare for at barnet forblir i et potensielt destruktivt psykologisk miljø uten muligheter til å få korrigert sin virkelighetsoppfatning. Vurderinger av hvordan samvær barnet skal ha, blir i situasjoner hvor manipulasjon forekommer, svært vanskelig. Når en vurderer at barnets mening er en speiling av foreldrenes holdninger, vil det i mange tilfeller være en fordel å gå imot barnets ønsker. Heltne og Steinsvåg (2011:205) understreker at beslutningen om samvær må tas av voksne og gå på tvers av barnas ønsker dersom disse betyr risiko og nye belastninger for barnet.

4.0 Samvær – til barnets beste?

Selv i tilfeller der det forekommer påstander om vold i en foreldrekonflikt, skal det vurderes hvordan kontakt det skal være mellom barnet og foreldrene. Dette kommer som jeg har vært inne på, av betydningen av det biologiske prinsipp og verdien av å ha stabilitet og kontinuitet i barnets liv. Men skal det være slik at hensynet til barnets helse og sikkerhet skal underordnes foreldrenes rett til samvær når det er mistanke om vold? Jeg vil i det følgende presentere momenter som jeg ser på som viktig å ha med seg i vurderingen av samvær, hvor det forekommer påstander om vold mot barnet fra samværsforelderens.

4.1 Vurderingen av samvær i saker med påstander om vold

Det biologiske prinsipp og prinsippet om barnets beste kan ofte ikke skilles helt fra hverandre. Samværsretten er ofte begrunnet i det biologisk prinsipp, og i forlengelsen av dette, en antagelse om at samvær er til barnets beste. Utgangspunktet for barnelovens bestemmelser om samvær er at det er best for barnet å beholde god kontakt med begge foreldrene etter et samlivsbrudd (Skjørten 2016b:109). Når foreldre skiller seg vil dette ofte medføre sorgreaksjoner og en opplevelse av tap (Nilsen, Skipstein og Gustavson 2012:33). Velfungerende samvær vil støtte opp under barnets opplevelse av mestring og kontroll, samt bidra til å redusere stress og skyldfølelse som kan være knyttet til foreldrenes skilsmisse (Koch og Walstad 2005:34). Når man skal vurdere hvilke faktorer som er viktige å ta hensyn til når det er snakk om samvær med voldsutøver, argumenterer Heltne og Steinsvåg (2011:204) for at det er helt sentralt om voldsutøveren tar ansvar for volden, og om han/hun ser hvordan egen atferd påvirker og skader barnet. De mener også at der forelderens aktivt søker hjelp, og er villig til å gi barna den hjelpen det trenger, kan man være mer positiv til samvær.

Velfungerende samvær regnes som en beskyttelsesfaktor for barns utvikling, og kan medføre mange fordeler for både barn og voksne. Samvær skal bidra til å skape kontinuitet i barnets liv ved at kunnskap om egen bakgrunn og historie sikres gjennom direkte kontakt (Koch og Walstad 2005:33). Dersom samværet ikke ser ut til å innebære noe risiko for barnets utvikling, vil samvær sannsynligvis også ha en utviklingsstøttene funksjon. Koch og Walstad (2005) beskriver godene av kontakt mellom barnet og foreldrene, og setter disse sammen med velfungerende samvær. De viser til at samvær kan virke både beskyttende og risikobelagte, og at de må utformes og tilrettelegges slik at de virker positivt inn på barnet. Relasjonen mellom barnet og

forelderen er en viktig faktor for velfungerende samvær, og fordelene må veies opp mot forhold som kan virke regrederende, forvirrede eller forstyrrede i barnets hverdag og utvikling. Koch og Walstad (2005: 35) viser til at samværets goder noen ganger må settes til side slik at barnets utvikling ikke settes i fare til fordel for foreldrenes samværsrett.

Når man skal vurdere om samvær vil være skadelig for barnet, fremhever Skjørten (2016b:110) at det burde legges vekt på overgrepets omfang og alvorlighetsgrad, skadevirkninger for barnet, risiko for nye overgrep og om volden går ut over bostedsforeldrens omsorgsevne. Når en skal vurdere om samvær skal nektes stilles det ingen andre krav utover hensynet til barnets beste, men det er tydelig at domstolen krever sterke grunner for nektelse av samvær. Lovforarbeidene⁶ viser til at dersom samvær skal nektes, må det foreligge tilleggsmomenter som viser at samvær ikke er til barnets beste. Dette kan for eksempel være at konflikten mellom foreldrene er av en slik karakter at det går ut over omsorgsevnen for den av foreldrene barnet bor fast hos. Høyesterett har i en rekke dommer fastholdt at det skal ganske tungtveiende grunner til for å nekte samvær (Skjørten 2016b:111). Dette vises også i praksis ved at det har blitt avsagt få dommer hvor samvær har blitt nektet helt. I 2012 ble det for eksempel avsagt at det ikke skulle være samvær i 9 av 100 lagmannsrettssaker. Det har på bakgrunn av den lave forekomsten, blitt uttrykt bekymring for at samværsretten har blitt så sterk at den kan utgjøre et hinder for beskyttelse av barn mot vold.

4.2 Påtvunget samvær

I sin gjennomgang av lagmannsrettsdommer fra 2006 til 2007 fant Skjørten (2010:98) at flesteparten av sakene hvor barn ikke ønsket samvær, hadde en forhistorie med vold og overgrep i familien. I de sakene hvor barn ikke ønsket samvær og retten la til grunn at samværsforelderen hadde vært voldelig, fant hun at det i hovedsak så ut til at barn over ti år fikk en dom i samsvar med sine ønsker. Domstolen begrunnet avgjørelsene med risiko for nye overgrep, barnets ønske og at det ikke ville være mulig å gjennomføre samvær uten bruk av betydelig tvang ovenfor barnet (Skjørten 2016b). I flere av sakene ble det også vurdert hvilken påkjenning det vil være å ha samvær mot sin vilje med en forelder som har utøvd vold.

⁶ Ot.prp.nr 103 (2004-2005) s. 54

I lovforarbeidene⁷ til endringer i barneloven, barneperspektivet i foreldretvister, opprettholdt departementet anbefalingen fra høringsnotatet om at barn som for tiden ikke ønsker samvær, ikke skal pålegges dette før saken er tilstrekkelig utredet og kartlagt. Et dilemma som likevel kommer opp er om avgjørelsen skal legge vekt på situasjonen her og nå, eller vurdere hva barnet er best tjent med i fremtiden. Bør barnet tåle påkjenninger når fordi dette vil tjene barnet på sikt? Dette ble drøftet av Borgarting Lagmannsrett⁸ som i 2015 konkluderte en sak med at her og nå vurderingen skal veie tyngst, og at det derfor ikke skulle være samvær i den gitte saken.

Til tross for dette ser det likevel ut til at yngre barn, barn under 10 år, blir tvunget til samvær med tilsyn, med begrunnelsen om at begrenset og kontrollert samvær vil kunne gi grunnlag for bedre kontakt mellom forelderen og barnet i fremtiden (Skjørten 2010:100). Spørsmålet som her gjør seg gjeldene er i hvilken grad det er mulig å fremtvinge gode relasjoner mellom mennesker. Skjørten viser til internasjonale studier som ikke gir grunn til optimisme. I sin gjennomgang kommer det frem at barn som opplever at de ikke har noen innflytelse på samværet, øker frustrasjonen og misnøyen etter hvert som de blir eldre, og noen barn velger også å kutte kontakten med samværsforelderen når de blir voksne (Skjørten 2010:101).

Unni Heltne og Per Øystein Steinsvåg (2011: 202) som har fokusert på vold utøvd av fedre, viser til at det er vanligere å gi samvær under tilsyn, enn å avskjære samværet helt. Årsaken er det biologiske prinsipp som står såpass høyt i den norske tekningen, at man mener at relasjonen mellom foreldre og barn må opprettholdes (Heltne og Steinsvåg 2011:202). Argumenter for å tvinge barn til å ha samvær med tilsyn, er at barn har behov for noe kontakt for å gi mulighet til å opprettholde det som måtte være bra i relasjonen, og at samværet kan hjelpe barnet til realistiske oppfatninger av forelderen og dermed unngå utvikling av et demonisert eller idealisert bilde av forelderen (Heltne og Steinsvåg 2001:202). På den andre siden er det flere som hevder at barnet ikke trenger samvær med tilsyn, men heller tar skade av å møte foreldre under forhold der slik beskyttelse er nødvendig. De mener at det er stor fare for at fedrene kan reaktivere traumer hos barna og fortsette volden og truslene mot mor via barnet (Heltne og Steinsvåg 2001: 202).

⁷ Prop. 85 L 2012-2013 s. 45

⁸ LB-2015-40990 s. 7

4.3 Voldens konsekvenser for det utsatte barnet

Det er bred faglig enighet om at det kan få alvorlige konsekvenser for barns sosiale og emosjonelle utvikling å bli utsatt for vold eller være vitne til vold (Koch og Walstad 2005:162). Både de kortsiktige og langsiktige skadevirkningene av å bli direkte utsatt og være vitne til vold er veldokumentert. En finner at atferdsvansker, emosjonelle og kognitive problemer har vesentlig høyere forekomst hos barn utsatt for vold eller som er vitne til vold, sammenlignet med barn som ikke har opplevd dette (Nilsen, Skipsstein og Gustavson 2012:34). Likevel er det ikke slik at alle barn som utsettes for vold, utvikler symptomer på alvorlige problemer. Frekvensen av volden, hvor mange tilfeller av vold barnet har sett, fornemmet eller hørt, alvorlighetsgraden i voldshandlingene, barnets alder, om barnet selv har blitt direkte rammet av volden, samt barnets relasjoner til mennesker utenfor familien, er forhold som kan ha betydning for hvilke symptomer barnet utvikler (NOU 2003:63).

I saker hvor det forekommer store konflikter mellom foreldrene, vil dette virke negativt inn på barnet. Når det gjelder barns reaksjoner på voksenkonflikter ser det ut til at det er høyere forekomst av tilpasningsproblemer og negative relasjonserfaringer hos barn med foreldre i konflikt, enn barn som har hatt en god oppvekst (Rød, Ekland og Thuen 2008:555). Hos de minste barna øker sannsynligheten for å etablere utrygge tilknytningsmønstre, mens det hos de største fører til økt sannsynlighet for utagering eller tilbaketrekning (Koch og Walstad 2005:127). Dersom konflikten utspilles med barnet som hovedtema, øker i tillegg sannsynligheten for at barnet vil plages av skyld, skam og angst. Når det attpåtil kommer vold inn i bildet vil dette øke symptomene. Koch og Walstad (2005:128) hevder at det er disse barna som får flest og mest alvorlige symptomer. De løper i tillegg en større risiko for å utvikle posttraumatisk stresslidelse.

Forskning viser at barn som er utsatt for vold i nære relasjoner kjennetegnes ved å være mer aggressive, forstyrrende og ulydige ovenfor foreldrene (BLD 2008: 12, NOU 2003:23). De vil komme ut i omgivelsene med høy grad av indre stress, de vil være redde og usikre og ha en hypersensitivitet for å oppleve seg som truende eller angrepet. De vil på grunn av sine erfaringer ha lettere for å fortolke omgivelsene som fiendtlige, samtidig som de, gjennom å ha møtt lite empati, vil ha mindre sperrer mot å skade andre (Isdal 2000:151). Funnene viser videre at barna har mer internaliserte vansker enn andre barn, de har mer angst, er mer triste, bekymret og

deprimerte (Nilsen, Skipsstein og Gustavson 2012:25). Av andre mulige skadevirkninger er voldsatferd ovenfor andre, språkproblemer, forsinket utvikling, lavere sosial kompetanse og tilpasningsvansker (Isdal 2000:149).

4.3.1 Utvikling av traumer som konsekvens av vold

Det å oppleve vold i hjemmet er som nevnt tidligere, en potensielt traumatiserende hendelse (Isdal 2000:146, Øverlien 2012:35). Den volden barna opplever, kan forstås som traumer eller traumatiske opplevelser. Når disse traumatiske opplevelsene forekommer flere ganger eller gjennom store deler av barnets liv, kalles de for type II-traumer (Øverlien 2012:24). Broberg, Almqvist og Tjus (2006:161) beskriver dette som at barna går gjennom gjentatte skremmende hendelser. Når det gjelder symptombylde hos barn som har vært utsatt for gjentatte traumatiske hendelser av en av omsorgspersonene, blir virkningene på barnets psykiske helse og utvikling mer alvorlig enn dersom voldsutøveren ikke hadde en nær relasjon til barnet. Dette fordi barnet ikke kan utvikle en trygg og organisert tilknytning, ettersom det ikke er mulig å søke trøst og beskyttelse hos tilknytningspersonen (Broberg, Almqvist og Tjus 2006:161). Jensen (2007:297) hevder at dersom det er et interpersonlig traume, som vold i nære relasjoner, øker risikoen for å utvikle symptomer for posttraumatisk stresslidelse. Etter gjentatte traumer kan barn oppleve reaksjoner som angst, unngåelsesatferd, regresjon, søvnforstyrrelser, skyldfølelse, konsentrasjonsvansker, vansker i sosial kontakt, tilknytningsvansker, problemer med affektregulering eller menings- og verdiendringer (Jensen 2007:300, Broberg, Almqvist og Tjus 2006:161). Det at barn er i utvikling gjør at den traumatiske hendelsen kan bidra til å påvirke utviklingsløpet i en negativ retning.

4.3.1.2 Vektlegging av voldserfaringer ved vurdering av samvær

Fra utviklingspsykologien vet vi at barn er avhengig av voksne for beskyttelse og meningsdannelse. For å kunne håndtere et traume handler det mye om hvordan barnet og de rundt takler det. Flere forskere har pekt på familien og omsorgspersonenes betydning for barns psykologiske helse etter et traume, og at familien kan fungere som en buffer eller beskyttelse mot stress (Jensen 2007:302). Men hvordan blir det når den ene forelderen er årsaken til traumene? Hvordan skal en da kunne jobbe med å behandle traumet barnet har, og hvordan vil det gå og prøve å behandle et traume når barnet fremdeles har pågående samvær med voldsutøveren?

Spørsmålet jeg søker svar på her, er om barn burde beskyttes fra en potensiell ny voldshandling eller en re-traumatisering av tidligere hendelser.

Når foreldre har utøvd vold mot barn, blir det påpekt av barnelovens forarbeider⁹ at dette skal vektlegges sterkt når samvær skal vurderes og utformes. Avgjørelsen skal tas ut fra hva som er til det beste for barnet, som i slike tilfeller ofte vil tilsi at man ikke skal gjennomføre samvær, eller i så fall i svært begrenset omfang. Dette har blant annet sammenheng med barnets behov for beskyttelse mot nye overgrep og en eventuell re-traumatisering. Koch og Walstad (2005:165) argumenterer for at en burde handle ut fra et «føre var» - prinsipp. Det vil si at dersom det er sannsynlighetsovervekt for at barnet har blitt eller kan bli utsatt for overgrep i forbindelse med samvær, skal avgjørelsen ta hensyn til dette. Man kan eventuelt tilrettelegge for et trygt samvær ved å gjennomføre samværene med tilsyn jf. bl. § 43a.

Avgjørelsen om samvær kan, som vi ser, være svært kompliserte. Om en ser på samvær etter opplevelser med vold, og påfallende traumatiske hendelser, kan en finne argumenter for og imot et slikt møte. Det kan være viktig for et barn å erfare at voldsutøveren kan endre seg, og det kan være bra å ha en viss kontinuitet i kontakten inntil dette skjer (Heltne og Steinsvåg 2011:202). På den andre siden argumenterer Heltne og Steinsvåg (2011:202) for at barn ofte blir svært preget av erfaringene de har gjort seg med vold og at voldsutøveren med sitt nærvær kan vekke negative minner hos barnet og opprettholde barnets opplevelse av utrygghet. De hevder at voldsutøveren kun gjennom blikk, gester, tonefall eller bestemte språklige formuleringer kan reaktivere traumer hos barna (Heltne og Steinsvåg 2011:203). Vil det med denne informasjonen være nok beskyttelse å gjennomføre et samvær med tilsyn, når man ser at et slikt møte kan føre til en mulig re-traumatisering? Vil dette være til barnets beste?

Heltne og Steinsvåg (2011:201-203) ytrer bekymring for at mange barn ikke får den beskyttelsen de har rett på i Norge, når det kommer til påstander om vold. De hevder at årsaken er at kunnskapsnivået om vold i nære relasjoner og skadevirkningene på barn ikke er godt nok dokumentert. Om det er hold i denne påstanden vil mange barn fremdeles stå i fare for å bli utsatt for vold under samvær. Koch og Walstad (2005:163) mener det generelt er vanskelig å vurdere samværsavgjørelsen, fordi det er vanskelig å forutsi med stor risiko hvem som kommer til å

⁹ Ot.prp.nr.103 2004-2005 s. 27

utøve voldshandlinger. De mener at både leg- og fagfolk har en begrenset evne til å vurdere en slik risiko, som fører til en usikkerhet for hvordan man skal vurdere behovet for å beskytte barn mot eventuelle fysiske overgrep under samværet. Det er blant annet vanskelig å vite om de forandringer i livssituasjoner og fungering som har skjedd ved samlivsbruddet har medført økt eller redusert risiko for overgrep (Koch og Walstad 2005:163).

4.3.2 Barns relasjonsskader etter voldserfaringer

Tilknytningen mellom foreldre og barn og samspillmønstre som dannes som følge av tilknytningsprosessen, blir i dag regnet for å være en av de viktigste byggesteinene for barns videre sosiale utvikling (Koch og Walstad 2005:60). Mye tyder på at vedvarende og alvorlige forstyrrelser i tilknytningsprosessen kan føre til uhensiktsmessige samspillmønstre og økt risiko for utvikling av psykopatologi både tidlig og senere i livet (Smith 2006:151). Dyregrov (2010:62) hevder at gjentatte traumer kan føre til at barnet kan få problemer med å knytte seg til andre mennesker. Disse vanskelighetene kommer ofte av redselen for å bli skadet, skuffet og avvist. Tilknytningsteori sier noe om hvordan barn opplever og forholder seg til sine nærmeste omsorgspersoner (Smith 2006:142). Teorien kan sies å være en forståelsesmodell på hvordan barns erfaringer med primære omsorgsgivere preger deres forhold til andre (Kvelling 2010:88). Alle barn knytter seg til sine omsorgspersoner og utvikler en tilknytningsatferd som viser kvaliteten på denne tilknytningen. De individuelle forskjellene i tilknytningsrelasjoner mellom barn og foreldre dreier seg ikke om hvor mye tilknytningsatferd som kommer til syne, men snarere om hvordan denne atferden er organisert. Det viktigste skille går mellom barn som har en organisert tilknytningsstrategi, og de som ikke har det. Barn som mangler handlingsstrategi når tilknytningssystemet blir aktivert, viser en underliggende emosjon, nemlig frykt for tilknytningssystemet. Disse barna har ifølge Smith (2006:150), høyere risiko for å utvikle atferdsproblemer og dårligere vennsksrelasjoner.

For de barna som har en organisert tilknytningsstrategi går hovedskille mellom trygge og utrygge barn (Smith 2006:150). Trygge barn har erfart omsorgspersonene sine som forutsigbare, fysisk og emosjonelt tilgjengelig og som personer som responderer og tar initiativ til samspill (Kvelling 2010:92). Utrygge barn derimot, har som regel blitt møtt med en viss grad av likegyldighet eller tilbakevisning av viktige omsorgspersoner eller de kan ha vært utsatt for påfallende uoverensstemmelse i de voksnes reaksjoner når de trenger trøst (Smith 2006:150). Utrygge barn

kan deles inn i unnvikende eller ambivalente. Noen av trekkene ved disse er at barn med en unnvikende stil har gitt opp å forvente omsorg og særlig respons fra foreldrene. De er flinke til å skjule stresset de kjenner på, men er samtidig mistenksomme og oppfatter ofte andre som upålitelige (Haugli og Havik 2010:70). Det ambivalente barnet har gjerne opplevd respons og omsorg fra foreldrene, men omsorgen har vært så sporadisk at barnet gjerne forsterker sine signaler for å utløse omsorg fra foreldrene. De har ofte en frykt for å bli oversett, noe de løser ved å bli oppmerksomhetskrevenne, selvsentrerte, egoistiske og dominerende (Kvello 2010:93).

På den andre siden har man de barna som har fått en så inkonsistent eller skremmende omsorg at de ikke har kunnet make å utvikle en strategi. Den biologisk gitte atferdstendensen til å søke nærhet for å oppnå beskyttelse og trygghet, kolliderer med den biologiske atferdstendensen til å flykte fra fare (Haugli og Havik 2010:71). Tilknytningen blir desorganisert og kjennetegnet av uforutsigbare svingninger mellom de utrygge tilknytningsformene (Kvello 2010:95, Smith 2006:151). Dyregrov (2010:63) vier til at majoriteten av barna som opplever mishandling utvikler en desorganisert tilknytning. Dette kommer også frem hos Kvello (2010:95) og Haugli og Havik (2010:71) som hevder at den desorganiserte tilknytningen oppstår hos barn som har vokst opp med foreldre som skremmer og skaper frykt. Dette omfatter blant annet foreldre som er voldelige og emosjonelt mishandlende ovenfor barnet. Broberg, Almqvist og Tjus (2006:104) viser til at forekomsten av desorganisert tilknytningsstil ligger på ca. 15-20 prosent i normalgrupper, mens prosentandelen i familier hvor det har blitt påvist fysisk eller psykisk mishandling har vært oppe i hele 80 prosent.

Et fellestrekk for disse barna er at deres tilknytningserfaringer kan få store konsekvenser for senere utvikling. De vil kunne slite med intens og kronisk frykt, og få problemer med å etablere nye relasjoner. Sosial tilbaketrekning, impulsivitet og uoppmerksomhet er symptomer som er knyttet til utrygg tilknytningsstil. Kvello (2010:99) viser til forskning som konkluderer med at utrygg tilknytningsstil er en risikofaktor for utvikling av psykiske lidelser. Han hevder at dette spesielt gjelder personer med en desorganisert tilknytningsstil.

4.3.2.1 Hvordan påvirker samvær tilknytningskvaliteten?

Forskning har vist at barn som utsettes for omsorgssvikt og andre former for vold i aller høyeste grad kan utvikle tilknytningsforstyrrelser. Barn med tilknytningsforstyrrelser har ofte varierende behov hva gjelder omsorg og i forlengelsen av det, samvær. Koch og Walstad (2005:173)

argumenterer for at disse barna vil tåle tilleggsbelastninger, som store konflikter mellom omsorgs- og samværsbasen, eller et dårlig fungerende samvær, svært dårlig. De hevder barna tåler lite uforutsigbarhet, har et stort behov for kontinuitet og stabilitet, og lavere terskel for re-traumatisering. Koch og Walstad (2005:173) viser videre til at samvær for barn som har utviklet en tilknytningsforstyrrelse oftere representerer en tilleggsbelastning fremfor en utviklingsstøtte. Det er bred faglig enighet om at utviklingen av desorganisert tilknytningsstil er knyttet til flere uheldige forhold. Forskere har sett at utrygg tilknytningsstil ofte er knyttet til utviklingen av depresjon, ulike typer angstlidelser, atferdsvansker og personlighetsforstyrrelser (Kvelling 2010:99). Men vil det være slik at den tidlige tilknytning låser barnet til et spesielt tilknytningsmønster også senere i livet?

Nyere forskning viser tegn til optimisme, hva gjelder barns mulighet til å endre sin tilknytningsstil. Til tross for at barnet begynner sitt liv med en utrygg tilknytning, hevder Haugli og Havik (2010:69) at det ikke betyr at det ikke kan etableres nye trygge tilknytningsbånd senere. Dette kommer også frem hos Smith (2006:152) som hevder at den tidlige tilknytningen kun har begrensede virkninger når det gjelder hvordan det går med barna senere. Han viser til at ved fravær av betydelig truende opplevelser senere i oppveksten og isteden en gjennomgripende erfaring med emosjonell trygghet, vil det kunne utvikle seg i en heldig retning.

Noe mindre optimistisk er Broberg, Almqvist og Tjus, som viser til oppfølgingsstudier av barn som gjennom de første leveårene hadde levd under svært vanskelige forhold, men som senere hadde blitt adoptert av familier (Croft mfl. 2001, O'Connor mfl. 2000 i Broberg, Almqvist og Tjus 2006:108). De fant at det nye miljøet barnet befinner seg i hadde stor betydning for deres videre utvikling, men ikke engang de beste miljøene kunne eliminere effektene av de tidligere tilknytningsskadene. Kvelling (2010:101) viser til noe av det samme, og hevder i tillegg at jo eldre barnet er, desto mindre kan man endre utrygge tilknytningsstiler til å bli trygge. Han argumenterer imidlertid for at man kan modere de utrygge. Til tross for at forskningen ikke er entydig rundt barns mulighet til å endre tilknytningsstil, vises det likevel til at tilknytningen i noen grad kan endres, det er bare uenigheter rundt i hvor stor grad, og hva som eventuelt må utelukkes fra barnets liv. Et spørsmål som da gjør seg gjeldene er om samvær kan påvirke barns muligheter til å utvikle en ny trygghet hos bostedsforelderen?

Dersom man tar utgangspunkt i både Haugli og Havik (2010:69), Smith (2006:152) og Kvello (2010:101) sin forskning, er det hold for å hevde at barns utrygge tilknytningsstil kan endres, så lenge forholdene ligger til rette for det. Forutsetningen er, ifølge Haugli og Havik (2010:69) og Smith (2006:152), at barnet får særlig sensitiv og reflektert omsorg, samt at betydelig truende opplevelser uteblir. Men vil samvær i tilfeller hvor det foreligger påstander om utøvelse av vold, gå under «særlig sensitiv omsorg uten betydelig truende opplevelser»?

Haugli og Havik (2010:72) hevder at omsorgssviktede, uforutsigbare og skremmende foreldre med stor sannsynlighet vil fortsette å gi sviktende omsorg også når barna blir eldre. Til tross for at de ikke gir noe videre definisjon av hva de legger i begrepet «særlig sensitiv omsorg», er det grunn til å tro at vold ikke går under denne betegnelsen. Det blir av Koch og Walstad (2005:162) argumentert for at vold mot barn både kan øke og minske etter en skilsmisse, men at spesielt menn som har utøvd vold tidligere gir en viss predikasjon for fremtidig voldsutøvelse. Det har blitt vist til flere steder i denne oppgaven at barn preges av de erfaringer de har gjort seg med vold, og at voldsutøveren kun med sitt nærvær kan vekke sterke negative minner hos barnet og opprettholde barnets opplevelse av utrygghet (Heltne og Stenisvåg 2011:202). Dette blir også bekreftet av Koch og Walstad (2005:174) som hevder at når barnets tilknytningsforstyrrelser har sammenheng med vold og omsorgssvikt, kan samvær i seg selv føre til uro og utrygghet. Samvær kan være en stor belastning i kraft av de minner og den engstelsen det kan vekke hos barnet. Det er derfor belegg for å hevde at truende opplevelser ikke vil utebli så lenge barnet fremdeles har pågående samvær med en potensiell voldsutøver. En står isteden i fare for å risikere å re-traumatisere barnet (Heltne og Stenisvåg 2011:203).

Traumatiserte barn klarer ikke å formidle sine traumer med ord, men viser dem gjennom upassende og destruktive samspill. En masterstudie om hvordan traumatisering i barndommen kan virke inn på traumatisertes nære relasjoner som voksne, hevder at barn som er relasjonstraumatiserte også strever i senere relasjoner (Wegerif (2012:71). Wegerif (2012) viser til at barn står ovenfor et psykologisk dilemma når de forsøker å bevare tilknytningen til en omsorgsgiver som traumatiserer dem. Barnet utvikler indre relasjonsskader, samtidig som de er i en konstant beredskap ovenfor en potensielt farlig verden. Når den traumatiserte inngår i en nær relasjon, kan de indre relasjonsskadene gjøre det vanskelig å stole på andre og barnet kan bli utrygt. Det som skjer er at de selvbeskyttelsesstrategiene som var nødvendige under de

opprinnelige traumatiske forholdene iverksettes. Dette hindrer barnet i å klare å skape en nær, trygg relasjon (Wegerif 2012:71). Med andre ord kan en si at ved å opprettholde samvær med en potensiell voldsutøver, vil barnet være i beredskap med forsvarsmekanismer, som igjen vil hindre det i å kunne skape en nær, trygg relasjon til omsorgsbasen.

Når det gjelder barn med tilknytningsforstyrrelser, argumenterer Koch og Walstad (2005:173) for at minimumskravet til samvær skal være at det ikke motarbeider en alminnelig god utvikling. Med dette utgangspunktet, hevder de at forutsetningene for å bedre barnets tilknytning ikke er tilstede i tilfeller der barn blir ilagt samvær med en mulig voldsutøver. Med denne kunnskapen vil jeg hevde at det er belegg for å si at samvær i tilfeller hvor barn har blitt utsatt for vold og omsorgssvikt kan føre til at barnet hindres i å bedre tilknytningskvaliteten i sin videre utvikling.

5.0 Avsluttende kommentarer

I saker hvor foreldrene er i en pågående foreldrekonflikt har det i lang tid vært uenigheter knyttet til hva barnevernets oppgave har vært. Foreldrekonflikter er utfordrende og komplekst, og barnevernets rolle og mandat kan derfor være uklare i disse sakene (Jevne og Ulvik 2012:21). Dette kommer av at barnevernet har manglende beslutningsmyndighet i spørsmål om samvær, som da begrenser barnevernets handlingsrom. Dette har ført til mye usikkerhet rundt hvordan barneverntjenesten skal håndtere disse sakene, og i noen tilfeller har det ført til at man vegrer seg mot å involvere seg.

Forholdet mellom barnevernloven og barneloven har vært problematisert i mange runder. Blant annet foreslo Lucy Smith allerede i 1990 at barnevernet burde få tilgang til å frata samværsretten i tilfeller hvor vilkårene for inngrep etter bvl. § 4-12 var tilstede (Stang 2014:414). I mars 2017 kom det en ny NOU (2017:8) som foreslo å innføre en ny barne- og familiedomstol for behandling av slike saker. Utvalget foreslo at foreldretvistene og barnevernssakene samles i noen utvalgte tingretter og behandles av tingrettene som første instans. Dersom dette forslaget går igjennom vil vurderinger rundt samvær og fast bosted føre til klarere retningslinjer rundt barnevernets rolle i foreldrekonflikter. Det vil føre til at saker etter barneloven og barnevernloven samles i samme rettsinstans, og at denne har barnefaglig kompetanse. Barnevernet vil da kunne ha en viktig stemme inn i foreldrekonfliktsaken etter barneloven, gjennom sin mulighet til å gi foreldrene anbefalinger om samvær og ved at de vitner i domstolen.

På bakgrunn av dette er det viktig at ansatte i barneverntjenesten har kunnskap rundt de juridiske og prosessuelle reglene etter barneloven, samt at de har kunnskap om vurderinger knyttet til samvær i tilfeller hvor barnet utsettes for vold under samvær. Som vi har sett er det mange hensyn som må tas når samvær skal vurderes. De som skal vurdere dette må på mange måter se inn i fremtiden og predikere et utfall for valgene som fattes. Det er barnevernets oppgave å sørge for at barnets beste blir ivaretatt og alle valg som blir tatt må kunne begrunnes ved dette prinsippet. Det er i tillegg bred enighet, både gjennom lovverk og høyesterettsdommer at det er det beste for barnet å ha kontakt med begge foreldrene etter en skilsmisse.

Slik jeg har argumentert for i denne oppgaven, finnes det barn som taper mer enn de tjener på denne kontakten. Jeg har vist til at barnet risikerer å bli tvunget til samvær med potensielt voldelige foreldre, fordi retten ikke legger til grunn de påstander som fremkommer og heller ikke barnets egen mening. Det blir isteden en kamp om hvem som har mest troverdighet hos dommeren. Barnet risikerer å forsvinne i konflikten mellom foreldrene og bli behandlet som et objekt som skal foreldes likt mellom dem. Det er viktig for barn å opprettholde stabilitet og kontinuitet i tilværelsen, med mulighet til å utvikle en ny trygghet til bostedsforelderen. Det har blitt vist til at samvær i visse tilfeller kan hemme eller hindre denne utviklingen. Samværene kan forsterke eller opprettholde vanskeligheter barn opplever etter erfaringer med vold. Som en konsekvens kan barnet bli værende i et destruktivt miljø hvor traumer kan opprettholdes gjennom møter med den utrygge voksne som har utsatt barnet for vold. Dette er momenter jeg ser på som viktig at ansatte i barneverntjenesten har med seg ved vurdering av samvær i saker hvor bekymringen er knyttet til vold under samværet. I noen tilfeller kan også denne kunnskapen legges til grunn for nektelse eller sterk redusering av samvær.

Litteraturliste

- Barneombudsmannen. 2002. *Utövärdet av barns rättigheter i familjerättsprocesser*. Stockholm: Justitiedepartementet
- Bendiksen, Lena R. L. og Trude Haugli. 2015. *Sentrale emner i barneretten*. 2. utg. Oslo: Universitetsforlaget.
- BLD. 2006. *Veileder om barnevernets rolle ved mistanke om overgrep under samvær*. Oslo: Barne- og likestillingsdepartementet
- BLD 2008. *Barnefordelingssaker der det er påstander om vold*. Oslo: Barne- og Likestillingsdepartementet
- BLD 2013. *Forholdet mellom barnevernloven og barneloven*. Oslo: barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet
- Breivik, Fritz-Leo og Kate Mevik. 2012. *Barnefordeling i domstolen*. Oslo: Universitetsforlaget
- Broberg, Anders, Kjerstin Almqvist og Tomas Tjus. 2006. *Klinisk barnepsykologi. Utvikling på avveier*. Bergen: Fagbokforlaget
- Collin-Hansen, Ragnhild. 2013. *Innføring i barnerett for barnevernspedagoger*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Dalland, Olav. 2012. *Metode og oppgaveskriving*. 5 utg. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Den europeiske menneskerettskonvensjonen, 4. november 1950 (EMK)
- Dyregrov, Atle. 2010. *Barn og traumer, en håndbok for foreldre og hjelpere*. 2 utg. Bergen: Vigmostad & Bjørke
- FNs konvensjon om barnets rettigheter av 1989 (barnekonvensjonen – BK)
- Haugli, Trude og Toril Haavik. 2010. *Samvær i barnevernssaker. Psykologiske og juridiske vurderinger*. Oslo: Universitetsforlaget
- Heltne, Unni og Per Øystein Steinsvåg. 2011. *Barn som lever med vold i familien. Grunnlag for beskyttelse og hjelp*. Oslo: Universitetsforlaget
- Hundeide, Karsten og Liv Mette Gulbransen. 2006. *Jean Piaget: En konstruktivistisk teori om barns utvikling*, I Oppvekst og psykologisk utvikling, red Liv Mette Gulbransen. Oslo: Universitetsforlaget
- Isdal, Per. 2000. *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget

- Jensen, Tine K. 2007. *Hvordan kan vi forstå og hjelpe barn og ungdom som har vært utsatt for traumer?* I *Barn og unge i psykoterapi. Samspill og utviklingsforståelse*, red Hanne Haavind og Haldor Øvreeide. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Jevne, Kari Sjøhelle og Oddbjørg Skjær Ulvik. 2012. *Grensearbeid: Barnevernets møte med foreldrekonfliktsaker*. *Fontene forskning*, 5 (2): 18-32.
- Koch, Katrin og Espen Walstad. 2005. *Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*. Oslo: Gyldendal akademisk.
- Kvello, Øyvind. 2010. *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Lov av 17. mai 1814, Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven – grl.)
- Lov av 8 april. Nr. 7. 1981, lov om barn og foreldre (Barneloven – bl.)
- Lov av 17 juli. Nr. 100. 1992, lov om barneverntjenester (Barnevernloven – bvl)
- Nilsen, Wendy, Anni Skipstein og Kristin Gustavson. 2012. *Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling: konsekvenser for barn og unge* (Vol. 2012:2). Oslo: Folkehelseinstituttet
- NOU 2003:31. *Retten til et liv uten vold — Menns vold mot kvinner i nære relasjoner*. Justis- og Politidepartementet
- NOU 2017:8. *Særdomstoler på nye områder? — Vurdering av nye domstolsordninger for foreldretvister, barnevernsaker og utlendingssaker*. Justis- og beredskapsdepartementet og Barne- og likestillingsdepartementet
- Ot.prp. nr. 103. 2004-2005. *Om lov om endringer i barneloven*. Oslo: Barne- og Familiedepartementet
- Prop. 85 L 2012-2013. *Endringer i barnelova (barneperspektivet i foreldretvister)*. Oslo: Barne-, likestillings- og inkluderingsdepartementet
- Röbäck, Karin. 2010. *Barns vilje ved tvangsgjennomføring i samværstviser*. I *Barns stemmer om vold*, red Maria Eriksson, Åsa Källström Caster, Gunilla Dahlkild-Öhman og Elisabet Näsman. Oslo: Gyldendal Akademisk
- Rød, Per Arne, Ekland Tor-Johan og Frode Thuen. 2008. *Barns erfaringer med konfliktfylte samlivsbrudd: problemforståelse og følelsesmessige reaksjoner*. *Tidsskrift for norsk psykologforening*, nr.5, vol.45, s. 555-562.
- Smith, Lars. 2006. *Bolbys teori om barnets bånd og empiriske studier av tilknytning*. I *Oppvekst og psykologisk utvikling*, red Liv Mette Gulbrandsen. Oslo: Universitetsforlaget

- Skjørten, Kristin. 2010. *Barns meninger om samvær*. I Barn som samfunnsborgere – til barnets beste? Red, Anne Trine Kjørholt. Oslo: Universitetsforlaget
- Skjørten, Kristin. 2016b. *Når samvær ikke er til barnets beste*. I Barn, vold og traumer – møte med unge i utsatte livssituasjoner, red Carolina Øverlien, Mona-Iren Hauge og Jon-Håkon Schulz. Oslo: universitetsforlaget
- Skjørten, Kristin. 2016a. *Normer i endring. Barns rettigheter og domstolspraksis i foreldretvister med påstander om vold*. I R. Førde, M. Kjelland & U. Stridbeck (Red.) Cand.mag., cand.med., cand.jur., cand.alt Festskrift til Aslak Syse (s. 421-434). Gyldendal Juridisk.
- Stang, Elisabeth Gording. 2013. *Når vi ikke får gehør i rettsapparatet har vi tapt på vegne av barnet*. I Undringer og erkjennelse: Festskrift til Jan Frithjof Bernt, red Karl Harald Søvig, Sigrid Eskeland Schütz og Ørnulf Rasmussen, 665-678. Bergen: Fagbokforlaget
- Stang, Elisabeth Gording. 2014. *Et barnevern i skvis mellom barnelov og barnevernlov, I Motmæle: en antologi til Kjersti Ericsson, Cecilie Høigård og Guri Larsen, red Liv Finstad og Heidi Mork Lomell*. Novus forlag
- Thorkildsen, Inga Marte. 2015. *Du ser det ikke før du tror det. Et kampskrift for barns rettigheter*. Bergen: Vigmostad & Bjørke
- Øverlien, Carolina. 2012. *Vold i hjemmet: Barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Wegerif, Åse. 2012. *Ubevisst traumatisk samspill: En teoretisk undersøkelse av relasjoner etter relasjonstraumatisering*. Mastergradsavhandling, Universitetet i Oslo.

Vedlegg 1: Selvvalgt pensum – 3.4 Verksted for fordypning

Barn med to hjem – barnevernets rolle i komplekse samværssaker

Nylund, Anna. 2012. «Barnefordeling og foreldre med høyt konfliktnivå». Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål (20 s.)

Ot.prp. nr. 103. 2004-2005. *Om lov om endringer i barneloven (omfang av samvær, styrking av meklingsordningen, tiltak for å beskytte barn mot overgrep, foreldreansvar etter dødsfall, tilbakebetaling av barnebidrag)* Oslo: Barne- og Familiedepartementet (20 s.)

Nilsen, W., skipstein, A., & Gustavson, K. 2012. *Foreldrekonflikt, samlivsbrudd og mekling; konsekvenser for barn og unge*. Oslo: folkehelseinstituttet (43 s.)

Haugen, Gry Mette og Minna Rantalaiho. 2010. «Barnets rettigheter i mekling ved separasjon og samlivsbrudd». I *Barn som samfunnsborgere – til barnets beste?* Redigert av Anne Trine Kjørholt. Oslo: universitetsforlaget (20 s.)

Fylkesnemndarbeid – forberedelser, gjennomføring og etterarbeid

Havik, Toril, Mildred Hjelmås, Morten Johansson og Reidar Jakobsen. 2012. *Plassering i beredskapshjem*. Hvor lenge varer de og hvorfor? I tidsskriftet Norges Barnevern nr. 4 s. 250-266

Haugli, Trude og Toril Havik. 2010. «*Samvær i barnevernssaker. Psykologiske og juridiske vurderinger*». Oslo: Universitetsforlaget [Kap. 1, Innledning, kapittel 6 - Sentrale hensyn ved avgjørelser om samvær – noen utgangspunkt + kap.7 Forhold som det er særlig viktig å vurdere] (64s.)

Oterholm, Inger. 2003. *Deltagelse og beslutninger i barnevernet*. I Nordisk Sosialt Arbeid nr. 4/2003 s. 217-223

Vedlegg 2: Selvvalgt pensum – 3.5 Bacheloroppgaven

- Dyregrov, Atle. 2010. *Barn og traumer, en håndbok for foreldre og hjelpere*. 2 utg. Bergen: Vigmostad & Bjørke [kapittel 3- Noen viktige aspekter ved traumer, 32 s.]
- Jensen, Tine K. 2007. *Hvordan kan vi forstå og hjelpe barn og ungdom som har vært utsatt for traumer?* I *Barn og unge i psykoterapi. Samspill og utviklingsforståelse*, red Hanne Haavind og Haldor Øvreeide. Oslo: Gyldendal Akademisk [34 s.]
- Koch, Katrin og Espen Walstad. 2005. «*Samvær mellom barn og foreldre som ikke bor sammen*». Oslo: Gyldendal Akademisk. [192 s.]
- Kvello Øyvind. 2010. *Barn i risiko. Skadelige omsorgssituasjoner*. Oslo: Gyldendal Akademisk [kapittel 4 – «Det fantastiske barnet», 74 s.]
- Prop. 85L. 2012-2013. *Endringer i barnelova (barneperspektivet i foreldretvister)*. Det kongelige barne- likestillings- og inkluderingsdepartementet. [Kapittel 7 – samvær, 10 s.]
- Skjørten, Kristin. 2010. «*Barns meninger om samvær*». I *Barn som samfunnsborgere – til barnets beste?*, redigert av Anne Trine Kjørholt. Oslo: Universitetsforlaget [21 s.]
- Skjørten, Kristin. 2016. *Når samvær ikke er til barnets beste*. I *Barn, vold og traumer – møte med unge i utsatte livssituasjoner*, red Carolina Øverlien, Mona-Iren Hauge og Jon-Håkon Schulz. Oslo: universitetsforlaget [15 s.]
- Skjørten, Kristin. 2016. *Normer i endring. Barns rettigheter og domstolspraksis i foreldretvister med påstander om vold*. I R. Førde, M. Kjelland & U. Stridbeck (Red.) *Cand.mag., cand.med., cand.jur., cand.alt Festskrift til Aslak Syse*. Gyldendal Juridisk. [16 s.]
- Thorkildsen, Inga Marte. 2015. *Du ser det ikke før du tror det. Et kampskrift for barns rettigheter*. Bergen: Vigmostad & Bjørke [Kapittel 8 – barnefordeling med livet som innsats, 30 s.]
- Øverlien, Carolina. 2012. *Vold i hjemmet: Barns strategier*. Oslo: Universitetsforlaget. [Kapittel 1 – innledning, 35 s.]